

Антъни Бийвър

РУСИЯ

Революция и Гражданска война
1917–1921

София, 2023

ANTONY BEEVOR

RUSSIA: REVOLUTION AND CIVIL WAR, 1917–1921

First published in Great Britain in 2022 by Weidenfeld & Nicolson
an imprint of The Orion Publishing Group Ltd

Copyright © Ocito Ltd 2022

All rights reserved

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Мария Кондакова, превод, 2023

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1159-7

АНТЪНИ БИЙВЪР

РУСИЯ

РЕВОЛЮЦИЯ И ГРАЖДАНСКА ВОЙНА

—1917–1921—

Превод от английски

Мария Кондакова

На Люба Виноградова

Съдържание

Карти.....	9
Предговор	13

ПЪРВА ЧАСТ 1912–1917

1. Самоубийството на Европа.....	19
2. Февруарската революция.....	25
3. Рухването на двуглавия орел.....	37
4. От самодържавие към хаос	43
5. Бременната вдовица	53
6. Офанзивата на Керенски и Юлските дни.....	66
7. Корнилов	78
8. Октомврийският преврат	93
9. Кръстоносният поход на момчетата. Юнкерското въстание.....	104
10. Детеубийството на демокрацията.....	116

ВТОРА ЧАСТ 1918 г.

11. Разчупване на шаблона	131
12. Брест-Литовск.....	140
13. Леденият поход на Доброволческата армия	154
14. Нашествието на германците	167
15. Врагове по периферията	177

16. Бунтът на чехите и левите есери	190
17. Червеният терор.....	203
18. Боевете на Волга и Червената армия.....	210
19. От Волга до Сибир.....	221
20. Оттеглянето на Централните сили	234
21. Балтийският регион и Северна Русия.....	244

ТРЕТА ЧАСТ 1919 г.

22. Фаталният компромис	255
23. Сибир.....	266
24. Дон и Украйна	274
25. Мурманск и Архангелск	285
26. Сибир.....	291
27. Лято в Прибалтика.....	304
28. Походът към Москва	314
29. Балтийска изненада	327
30. Сибирско отстъпление	334
31. Повратната точка	343
32. Отстъпление на юг.....	355

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ 1920 г.

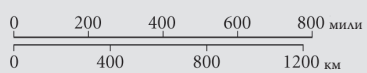
33. Великият сибирски леден поход	367
34. Падането на Одеса	375
35. Последната атака на бялата кавалерия	380
36. Врангел поема командването, поляците превземат Киев	393
37. Поляци на запад, Врангел на юг	404
38. Чудото на Висла	417
39. Ривиерата на Хадес	426
40. Смъртта на надеждата.....	436

Заклучение	
Ученикът на дявола	445
Речник.....	447
Благодарности.....	449
Съкращения	451
Библиография.....	453
Бележки.....	465
Показалец	500

Карти

Руска империя, 1914 г.	10–11
Февруарската революция	29
Лятна офанзива на Керенски и юлско отстъпление	69
Финландия и прибалтийските държави	146
Германското настъпление и окупация, март–ноември 1918 г.	152
Леденият поход. Първата Кубанска кампания	159
Съюзническата окупация на Архангелск	179
Каспийско море	186
Волга и Кавказ	223
Настъплението на Бялата армия, лятото на 1919 г.	276
Отстъплението на Колчак през 1919 г.	293
Реваншът на Червената армия и отстъплението на Деникин	347
Полско-съветската война и краят на белите, 1920 г.	401
Руска съветска федеративна социалистическа република, 1921 г.	462–463

СЕВЕРЕН ЛЕДОВИТ ОКЕАН

Баренцово море

Карско море

ВЕЛИКО КНЯЖЕСТВО ФИНЛАНДИЯ

Бяло море

Ладожко езеро

Онежко езеро

Сев. Авина

Балтийско море

ПОЛША

АВСТРО-УНГАРИЯ

Черно море

Средиземно море

ОСМАНСКА ИМПЕРИЯ

Аралско море

Каспийско море

уралски планини

Об

Об

Иртыш

Томск

Ново-Николаевск

Екатеринбург

Уфа

Перм

Вятка

Вологда

Москва

Казан

Рига

Хелзингфорс

Ревел

Вааса

Тула

Орел

Курск

Воронеж

Саратов

Харков

Дон

Харков

Ростов

Царицин

Астрахан

Екатеринодар

Самара

Оренбург

Омск

Аралско море

ез. Балхаш

Баку

Бухара

Ташкент

Самарканд

Руска империя, 1914 г.

----- Транссибирска железница и
Китайска източна железница

Предговор

През януари 1902 г. херцогът на Марлборо в писмо до своя първи братовчед Уинстън Чърчил разказва за дворцов бал, който е посетил в Санкт Петербург. Марлборо е поразен от анахроничното достолепие, което видимо обгръща царя на „цяла Русия“. Той описва Николай II като „мил и симпатичен мъж, който се опитва да играе убедително ролята на самодържец“¹.

Приемът е достоен за Версай с показното си великолепие. „Сервирах вечеря за близо три хиляди души. Впечатлението от този спектакъл – толкова много хора, седнали на масата едновременно – е трудно да се опише. Мога да дам представа за мащаба на организацията само като напомня, че на разположение на гостите имаше около две хиляди души прислуга, включително казаци, мамелюци и лакеи, като онези, които сме чували, че е имало в Англия през XVIII в., с огромни шапки с щраусови пера на главите. Във всяка стая има полкови оркестър, за да изпълнява националния химн там, където царят отиде... Имаше и друг почетен караул, чието задължение очевидно беше да стоят мирно със сабите си в продължение на пет часа без прекъсване.“²

Когато младата съпруга на Марлборо, Консуело Вандербилт, на друга вечеря по-късно разпитва царя за възможността да се въведе демократично управление в Русия, той отговаря: „Ние сме изостанали с двеста години от Европа в развитието на наши национални политически институции. Русия все още е повече азиатска, отколкото европейска, и затова трябва да се управлява автократично.“³

Марлборо е поразен и от индивидуалния облик на гвардейските полкове, заемащи ключово място във военната система. „Великият княз Владимир, който оглавява част от армията, прави преглед на новите попълнения. Мъжете с чипи носове отиват в Павловския полк, създаден от император Павел, който е имал чип нос.“⁴

Подобно на двора Руската императорска армия е скована от архаичен етикет, протокол и бюрокрация. Капитан Арчи Уейвъл, бъдещият фелдмаршал, който тогава е млад офицер в 3-и батальон на Кралския шотландски полк и е изпратен там непосредствено преди Първата световна война, отбелязва, че дори старшите офицери се боят да проявяват инициатива. „Пример за консерватизма

на руската армия – добавя той – е обичаят им неизменно да носят пушките си с прикрепен щик през цялото време.⁵ Това датира още от заповед на маршал Суворов в края на XVIII в., след като една руска колона била нападната изненадващо от засада и унищожена до крак.

Руските офицери смятат за позор, ако някой ги види без униформа. Един драгунски капитан, който разпитва Уейвъл за обичаите на британската армия, не може да повярва, че нейните офицери се обличат в цивилни дрехи, когато не са на служба, и не носят саби на публични места. Скандализиран, той скача на крака и изтърсва: „Но така хората няма да се страхуват от вас.“⁶ Царски офицер има правото да удари всеки войник по лицето като дисциплинарно наказание.

Уейвъл не е изненадан, че руската интелигенция смята управляващите за „бюрократични потисници; те се отнасяха с недоверие към полицията и с презрение към армията“⁷. Унизителните поражения от Руско-японската война през 1904–1905 г. и клането над участниците в мирния протестен поход на отец Георгий Гапон до Зимния дворец през януари 1905 г. се отразяват пагубно върху уважението към режима и въоръжените сили. „Русия се люшна наляво за една нощ – пише Надежда Лохвицкая под своя литературен псевдоним Тефи. – Имаше студентски вълнения, работнически стачки. Чуваше се дори стари генерали да сумтят за срамния начин, по който се управлява страната, и да критикуват остро самия цар.“⁸

Прието е, че в замяна на своите значителни привилегии дворянството трябва да изпраща синовете си да служат в армията и в бюрократичния апарат в Санкт Петербург. От трийсетте хиляди земевладелци се очаква в същото време да поддържат ред в селските райони с помощта на местни „земски началници“.

Освобождаването на крепостните през 1861 г. не е подобрило осезаемо отчаяното им положение. „Нашите селяни живеят в ужасни условия при липса на нормално организирано медицинско обслужване – пише Максим Горки. – Половината от всички селски деца умират от различни болести, преди да навършат пет години. Почти всички жени на село страдат от женски болести. Селата се разлагат от сифилис; селата тънат в нищета, невежество и диващина.“⁹ Жените понасят и грубости от страна на мъжете си обикновено когато се напият.

Илюзорна е представата за руския селянин здравеняк като част от мощна, неударима военна машина. Приблизително трима от четирима млади селяни в мирно време се определят като негодни за войската поради лошо здраве. Офицери се оплакват от качеството на новобранците, които постъпват през Първата световна война. Във Втора армия, заявява един доклад, „е плачевно и много обичайно явление ниските чинове да си причиняват рани сами, за да избягнат сражение. Има и много случаи на предаване на врага“¹⁰. В документа те са описани като „просто обикновени мужици... Гледат втрънено пред себе си

с безучастен, тъп и мрачен израз. Нямам навика да отвърщат бодро и весело на погледа на командира си“. Очевидно руският селянин в униформа възприема тактиката, която в британската армия обикновено се дефинира като „мълчаливо нахалство“.

Дори просветени представители на висшите класи и аристокрацията се боят от „невежите маси“ и случайните им изблици на ужасяващо насилие, като въстанието от 1773 г. под водачеството на Емелян Пугачов. Александър Пушкин го нарича „руски бунт, безсмислен и безпощаден“¹¹. Когато след катастрофалните събития от Японската война през 1905 г. се надига вълна от размирици и опожарявания на имения, единствената надежда на земевладелците е да се обърнат към местния губернатор с молба да извика войски от някой от множеството гарнизонни градове. Прословутата забележка на Карл Маркс в „Комунистически манифест“ за „идиотизма на селския живот“ с присъщите му лековерие, равнодушие и покорство важи със същата сила и извън границите на селото. Атмосферата в малките провинциални градове е почти също толкова затъпяваща. Сатирици като Салтиков-Шчедрин и Гогол надзъртат под мътната повърхност на тези застояли води. Салтиков, който по всякаква ирония е любим автор на Ленин, говори за „опустошителния ефект на узаконеното робство върху човешката душа“¹² – феномен, типичен както за царизма, така и за съветската епоха. Лев Троцки вини умствената усмирителна риза на православната църква. Той твърди, че е невъзможно да се стигне до революция, докато народът не скъса с „иконите и хлебарките“ на Светата Рус.

Опитите за поземлена реформа постигат резултати само в някои райони. За разлика от владенията на граф Дмитрий Шереметев, магнат от XIX в., притежавал 1,9 милиона акра (763 000 хектара) с приблизително 300 000 крепостни, повечето имения са малки и бедни¹³. Дори да искат, твърде малко земевладелци биха могли да си позволят да подобрят жилищните условия или да въведат дори най-основна форма на механизация. Вместо това много от тях се принуждават да продадат или заложат собствеността си. Отношенията стават все по-неестествени и напрегнати. По-бедните селяни остават жертви на неграмотността, експлоатирани едновременно от селските старейшини и търговците на зърно, а в много случаи търпят лошо отношение от земевладелците, които още негодуват заради загубената си власт. Резултатът е, че привидно раболепните арендатори, които се кланят на своите благородни господари, използват всяка възможност да ги мамят в момента, когато им видят гърба.

Миграцията към големите градове ускорява нарастването на градската работническа класа – пролетариата, в която марксистите виждат авангарда на революцията. От малко над един милион жители в началото на XX в. населението на Санкт Петербург се увеличава до повече от 3 милиона към края на 1916 г.

Условията във фабриките са потресавачи и опасни. Собствениците гледат на работниците като на разходен материал, защото има много селяни, които чакат да заемат местата им. Наетите нямат право да стачкуват и не получават компенсация при уволнение. Какъвто и спор да възникне, полицията винаги заема страната на фабрикантите. Много хора виждат в това градски аналог на крепостничество-то. Работниците спят в тесни казарми, нощни приюти и мръсни, нехигиенични квартири. „В градовете няма канализационни системи – пише Горки, – фабричните комини не отвеждат дима изцяло; откритите пространства са отровени от миазмите на гниещи отпадъци, въздухът – от пушек и прах.“¹⁴ В пренаселените помещения се разпространяват туберкулоза и венерически болести, спорадично избухват епидемии от холера и тиф. Продължителността на живота е толкова ниска, колкото и в най-бедните села. Свобода може да се намери само в най-долния кръг на ада, населяван от лумпенпролетариата на безработните – подземен свят на детска проституция, дребни кражби и пьянски сбивания; съществуване, по-тежко от това, което описват Дикенс, Юго или Зола. Единственото бедствие, което би могло да влоши още повече живота на нищите в Русия, е голям европейски конфликт.